

*ЯКОВЕНКО Л. І., доктор економічних наук, професор
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка*

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК – ДИНАМІЧНІ ТА ПРОСТОРОВІ ВИМІРИ

Розвиток, як найзагальніше поняття, визначають як тип руху в природі і суспільстві, пов'язаний з переходом від одного стану до іншого. Поняття «розвиток» міждисциплінарне, вивчається різними науками, має різні трактування. У філософському розумінні «розвиток» являє собою нескінченний рух по висхідній спіралі від простого до складного, від нижчих систем до високоорганізованих. Стосовно поняття «економічний розвиток», то воно трактується як розширене відтворення і поступові якісні структурні зміни в економічній системі, а також як процес функціонування та еволюції економічної системи в довготерміновому періоді. У процесі економічного розвитку економічна система переходить від однієї стадії чи етапу до іншої або від одного стану до іншого (приміром, від доіндустріального до індустріального, а затім – до постіндустріального розвитку). Суттєву роль у розвитку економіки відіграють інвестиційні, інноваційні, технічні й технологічні чинники, а також відносини власності та діючий господарський механізм.

У ході розвитку відбувається удосконалення тих чи тих елементів суспільних відносин, матеріально-речових складових суспільства або соціально-економічних і матеріальних систем у цілому, перехід до принципово нових якісних характеристик. У такому розумінні розвиток слід розглядати як багатовимірний процес глибинної модернізації та переорієнтування всієї економічної і соціальної систем. Водночас зі зростанням доходів і виробництва, розвиток передбачає радикальні зміни в інституційній, соціальній і адміністративній структурах. Розвиток є визначальною фазою у процесі неперервних економічних змін, господарської еволюції людського суспільства.

У різний час формувалися ті чи інші підходи до аналізу економічного розвитку. Важливу роль відіграє теорія економічного розвитку (інша назва – теорія творчого руйнування) Й. Шумпетера, австрійського економіста початку ХХ ст. Ця теорія пов'язує розвиток з упровадженням інновацій, які слугують джерелом розвитку, а підприємця-інноватора, творчу людину, яка здійснює постійний пошук нових комбінацій, ставить у центр економічної моделі розвитку [7]. Саме Й. Шумпетер запропонував підприємництво вважати четвертим фактором виробництва, а прибуток почав розглядати як дохід підприємця (в теорії Ж. Б. Сея прибуток вважався доходом на капітал).

Серед важливих здобутків ХХ ст. безумовно є теорія Амартія Сена, лауреата премії пам'яті Альфреда Нобеля в галузі економіки у 1998 р., в якій практично отожднюються поняття розвитку і свободи. Зазначимо, що цей підхід натепер є вкрай актуальним, оскільки в Україні економічні процеси понині спотворені суттєвим впливом монополізму, корупції, непрозорості прийняття рішень, обмеження свобод, прав людини. А. Сен фактично повернув економічним трактуванням розвитку філософський і етичний зміст. Зокрема, у роботі «Розвиток як свобода», написаній за циклом лекцій 1996–1997 рр., він наголошує, що отожднення розвитку зі зростанням ВВП, зростанням доходів населення, індустріалізацією і технічним прогресом чи соціальною модернізацією є вкрай звуженим, обмеженим підходом. «Розвиток потребує усунення головних джерел несвободи – злиднів і тиранії, убогості економічних можливостей і постійних соціальних обмежень, убогості структур, що обслуговують населення, а також нетерпимості чи надмірної активності репресивних установ» [5, с. 21].

Розвиток справляє вплив на низку аспектів економічного життя, зокрема, на взаємозалежність економічного розвитку і процесу досягнення інших цілей, які стоять перед економічною системою. Тож у широкому сенсі наукове дослідження економічного розвитку включає в себе аналіз низки економічних проблем: трансформацію структури економіки, модернізацію, інвестиції, інновації, розподіл доходів, багатства і влади тощо. Без розв'язання цих проблем власне процес розвитку, а також забезпечення його стійкості, неможливі. Це стосується як рівня національної економічної системи, так і регіональних систем. Останні відіграють все більшу роль у розвитку, «регіоналізація в системі ринкового господарства виступає як діалектична закономірність, у результаті циклічного розвитку якої формуються і згасають імпульси економічного зростання», зазначає Л. Кушнір [2, с. 7].

Дослідники стверджують, що в контексті змін рівня добробуту в регіонах, як правило, не використовують термін «зростання», а застосовують саме термін «розвиток». Для визначення відмінності між цими поняттями слід вказати, що економічне зростання є показником короткострокових кількісних змін в економіці, у той час, як економічний розвиток, крім кількісних змін, також містить якісні зміни в соціально-економічній структурі регіону. Тобто, крім змін кількості вироблених товарів і послуг, асортименту продукції, удосконалення методів управління трудовими ресурсами та інших чинників зростання, розвиток передбачає наявність якісних змін, наслідком яких є зміна економічного добробуту [4].

ХХІ ст. характеризується підвищенням ролі регіонів у економічному розвитку суспільства. Нині регіон перетворився на новий інституціональний фактор економічного прогресу, завдяки

якому розвиток суспільства набуває нових рис. Зростання значимості регіонального, на думку вітчизняних дослідників Малого І. та Тищенка О. [3], зумовлено такими обставинами, як:

- невідповідність наростання масштабів виробництва товарів та послуг, прискорення мобільності їх руху та пошуку нових ринків старим інституційним структурам національної та світової економік;
- суперечність мережевої економіки із застиглою ієрархічною системою управління;
- використання підприємцями не лише виключно класичних факторів виробництва (праці, капіталу, підприємництва та інновацій), а й фактору простору у пошуках напрямів підвищення ефективності виробництва;
- прагнення розв'язати екологічні та соціальні проблеми в регіоні.

Все це зумовлює підвищення регіональної активності, формує нові організаційно-економічні форми регіоналізації.

Поняття «регіональний економічний розвиток» зазвичай стосується відмінностей у характеристиках економічного зростання у різних регіонах тієї чи іншої країни, зокрема його темпів, якості, ефективності [6]. Переважають два підходи до регіонального економічного розвитку. Перший – *динамічний* – як до процесу забезпечення підвищення економічного добробуту населення регіону за рахунок використання його власних ресурсів: природних, трудових, науково-технічних, фінансових тощо. Другий – *просторовий* – представлений різноманітними теоріями регіонального розвитку: розміщення продуктивних сил; неокласичними, базованими на виробничій функції; кумулятивного зростання як синтезу неокейнсіанських, інституціональних, економіко-географічних моделей; теорії кластерів та інноваційних систем та ін.

На наш погляд, обидва підходи відображають сучасний стан нерівномірного розвитку регіонів як у загальносвітовому масштабі (це ілюструють значні розбіжності – Північ – Південь, Захід – Схід), так і в середині країни. Варто взяти до уваги позицію сучасних дослідників Д. Аджемоглу і Дж. Робінсона про те, що причиною нерівності в розвитку є переважання в тих чи інших країнах екстрактивних (стримують розвиток) чи інклюзивних (сприяють розвитку) інститутів [1]. Переважання екстрактивних інститутів в Україні суттєво обмежує можливості розвитку. Хоч за панування екстрактивних інститутів економічне зростання також можливе, оскільки це є запорукою перерозподілу значної частки багатства на користь правлячої еліти, однак таке зростання нестійке. «... Екстрактивні інститути не сприяють процесу творчого руйнування і в кращому випадку дають змогу досягти вкрай обмеженого технічного прогресу» [1, с. 207].

Отже, саме подолання нерівності є одним із важливих завдань регіональної політики, яка має бути спрямована на формування системи інклюзивних інститутів, децентралізацію, активізацію інноваційних процесів, трансформацію управління, а також соціокультурні зрушення, зокрема, в освіті.

ЛІТЕРАТУРА

1. Аджемоглу Д. Почему одни страны богатые а другие бедные. Происхождение власти, процветания и нищеты / Дарон Аджемоглу, Джеймс А. Робинсон; пер. с англ. Дмитрия Литвинова, Павла Миронова, Сергея Сановича. – Москва : Издательство АСТ, 2016. – 693 с.
2. Кушнір Л. Л. Регіоналізація економічних процесів як закономірність розвитку ринкового господарства [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Леонід Леонідович Кушнір; Харківський національний ун-т ім. В.Н.Каразіна. – Х., 2002. – 20 с.
3. Малий І. [Електронний ресурс] / І. Малий, О. Тищенко // Журнал європейської економіки. – 2012. – Том 11. – № 2. – С. 145–160. – Режим доступу : <http://jeej.tneu.edu.ua/index.php/ukjee/article/view/545/526>.
4. Савчин І. З. Концепції та теорії регіонального розвитку в контексті взаємовідносин «регіон-країна» [Текст] / Ірина Зіновіївна Савчин // Український журнал прикладної економіки. – 2016. – Том 1. – № 4. – С. 101–108.
5. Сен А. Развитие как свобода / Пер. с англ. Под ред и послеслов. Р. М. Нуреева. – М. : Новое издательство, 2004. – 432 с.
6. Ценклер Н. И. Экономическое развитие региона в условиях евроинтеграционных процессов: сущность и направления трансформации [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ejournal.vfu.bg/bg/pdfs/Ekonom-razvitie-5.pdf>.
7. Шумпетер Й. А. Теория экономического развития / Й. А. Шумпетер. – М. : Прогресс, 1982.